

TYDAL

VED JON NÆSVOLD

Tydal kommune er i areal meget stor, 1,307,52 km.², og således Sør-Trøndelag fylkes næst største kommune. Det er bare Opdal som er større i utstrekning. Arealet fordeler sig således: Ferskvann 48,22 km.², uproduktivt land 930,17 km.² og produktivt land 329,13 km.² I øst grenser Tydal på en lang strekning mot Sverige, og her har man de kjente, mektige fjell Sylene og Skarsfjellene, — i syd mot Brekken kommune. Grensen skjæres her av overgangen over Ridalen. I vest støter man mot Ålen og Holtålen, hvor grensen passerer Rypkleppen, Blåhammeren, Hylling- og Bukhammerfjellet. I nord har man Selbu og Meråker kommuner, sterkt og fast avgrenset ved Melshogna, Ruten, Fongen og Gilsåfjellet.

Dette er i grove trekk et omriss av Tydal kommune.

Tydal har med full sikkerhet vært bebodd så langt tilbake som i hedningetiden, om ikke av noen tallrik befolkning, så dog av en kraftig stamme. Hvorfra innvandringen til dalen i sin tid er skjedd kan ikke med noen sikkerhet sies. I øvre del av dalen finnes ikke så få gravhauger, hvorav enkelte nokså store,

De første dalens beboere har etter all sannsynlighet vært en utpreget jeger- og fiskerbefolkning. De store skoger, fjellvidder, de mange større og mindre sjøer og elver med sitt myldrende liv la alt tilrette for å holde livet gående ved jakt og fangst — og mangen tapt piles piss fra den tid er i det siste hundre år funnet.

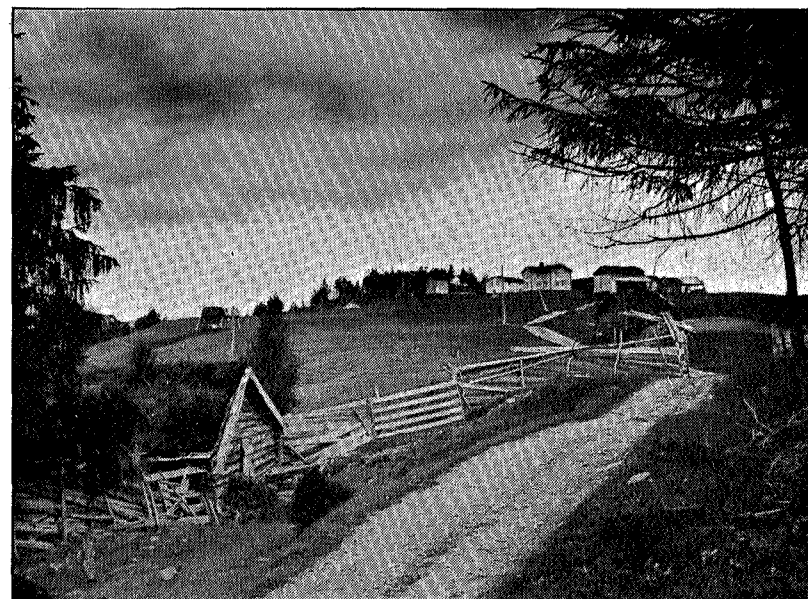
Noen sikker underretning om dalen og dens beboere fra før sortedøden i 1349 haes ikke, det innskrenker sig til jordfunn.

At den store mannadauen gjorde et stort innhugg i den sannsynligvis ganske fåtallige befolkning, derom er ingen tvil. Tradisjonen beretter også dette, og peker alt i retning av, at det tok adskillig tid før bosetningen kom sig igjen. Det første tilgjengelig av skriftlig art som vedkommer Tydal er Diplomatorium Norvegicum no. 618 av 19de januar 1409. I dette kunn gjør Olof Thorgardsson, at han solgte til Ivar Jonsson en Øres leie i Greslid i Tydal i Selbo sogn. Likeså har man et Dipl. Norv. XI no. 243 av 4de april 1478, hvor Botolf Gudmundsson kunn gjør at han har solgt så megen jord, som hans hustru Mildrid Magnusdatter eiet i Enersgården i Grislid (Thydalen) til Ivar Jonsson, hvis gamle odel det er, og derfor oppebåret 40 norske mark. Fra denne tid og fremover kan man fra Norske regnskaper og jordebøker m. v. med noenlunde sikkerhet følge utviklingen innen Tydal.

Tyngden av Tydals befolkning har før sortedøden ligget i øvre del av dalen, i Tyas dalføre. Det er meget som stadfester dette. Her finnes mange spor av bosteder, som selv tradisjonen intet har å berette om. Etter sortedøden er Stugudal — øverste grenn i kommunen — blitt bebodd omkring 1680. Det var Herjedøler som på den tid satte bo ved den så vidunderlig vakre Stugusjøen, med utsikt mot de stormektige grensefjell Sylene og Skarsfjellene.

Løvøen — ca. 10 km. nedenfor Stugusjøen — er bebodd fra omkring 1660. Både Stugudal gård og Løvøen har jo like fra tuuristtrafikkens barndom vært meget yndede oppholdssteder for de reisende. Bosetningen ved Mosjøen — mellom Stugusjøen og Løvøen — hører forrige og dette århundre til.

Ca. 3 km. nedenfor Løvøen har man Fossan — høit og fritt beliggende. På denne gårds innmark finnes flere spor av eldgammel bebyggelse. Like nedenfor Fossan har man det gamle kirkested Kirkvoll. Det er nu en liten grenn som strekker sig til der hvor Tye og Nea løper sammen. Stedet hvor den første Tydal kirke stod samt gravplassen er godt synbar den dag i dag, og en gravsten med innskrift «O. P. S. Anno 1664» er fremdeles i behold. Sakkyndige folk har sagt, at kirken på Kirkvoll skal skrive sig fra omkring 1220 og var en stavkirke. Denne

Fossan gård i Tydal.

sin slutning tar de fra etpar utskjæringer som blev flyttet ned til den nye kirke på Aune — innvidd 1696.

Tradisjonen sier at da Kirkvollskirken blev revet, var den så skrøpelig, at gudstjenesten blev holdt ute i fri luft.

Kirkvoll som kirkested var altså samlingssted for Tydals folk gjennom flere århundrer. Det er jo slik, at til kirke må man søke såvel i sorg som i glede. I mer enn tre århundrer skjedde det under katolisismens former og i halvannet hundre år under den lutherske lære.

Kirkvoll var i gammel tid også meget søkt for sitt årvisse kvernsted. Tya elv på sin fart nedover fra Fossan har i tidens løp evnet å danne sig en bergfast renne. I strykende fei går det nedover «Hamrene» til elven munner ut i den storfagre Kirkvollfoss — Kvernfossen. Terrenget ligger så laglig til. Parallelt med fossen og i samme høide som denne er et trangt sidedløp. I dette var kvernhusene. De gamle kvernhus er nu raset, og i krigsårene blev en kommunal mølle bygget. I gammel

tid var det søkning langveis fra til Kirkvollkvernene. I regnfattige høster med barfrost når mølnbøren frøs bort andre steder, var det alltid bør nok i Kvernfossen. I 1824 — sies det — var det så mye «mølder» ved Kirkvollkvernene, at man måtte la kvernene gå både første og annen juledag. Men man tok ikke betaling for det som blev malt disse dagene.

Av så stor viktighet var det sikre kvernsted ved Kirkvoll, at man førte vognveien — som blev påbudt ved veiloven av 1824, — helt frem til Kirkvoll. Lovens påbud var vei mellom kirke og tingsteder. Det vilde har vært nok for Tydal å ha veien ført frem til kirken på Aune.

Ved å passere videre ned over dalen, over Nea bro, når man Ås og Østby, nutidens største grenn i Tydal. Det først tilgjengelige vedk. bebyggelsen dersteds har man i Norske Regnskaper og Jordebøker fra 1516—21. På den tid har bebyggelsen vært høist sparsom, i Ås 2 a 3 bosteder og i Østby 1. Noen virkelig fart i bosetningen i Ås og Østby har man ikke før i det 18de og 19de århundre. Ås og Østby ligger svært laglig til med nok så sterk helling mot elven — Nea— og mot syd.

Efter å ha passert Ås samt en liten grenn Svelmo når man Aunesletten som idag har sine 12 bosteder. Denne slette skjæres av Lødølja elv, Bosetningen på Aune skjedde noe før 1550.

Aunegrenna med kirken som midtpunkt er noe av det interessanteste og vakreste i Tydal. Den ligger noe lavt i forhold til grennene ovenfor, ca. 300 m. over havet, mens Ås og Østby ligger på en høide av mellom 4—500 m. Dalen åpner sig her ved Aune, så de dyrkede jorder er på flatt terreng. Storelven som Nea kalles her kommer ovenfor i viltre stryk og larmende fossefall, men går stille og rolig forbi Aune. Man har ikke fra Aune en slik utsikt over de høie fjell som lengere oppe i dalen, men utsikten er også her vakker. Nærmest i syd troner Henvola, stor og mektig. Den er endog litt for ruvsom, for den stenger for sola i ca. 3 uker før solvendingsdagen og en lignende tid efter. Løvikleppen sees i det fjerne, og man skimter også toppen av Øifjellet. Mot nordvest er Græslivola og Melshogna, og man har følelsen av at Ruten ikke er langt unda.

Av bebyggelsen på den gamle Aune gård er ikke annet igjen

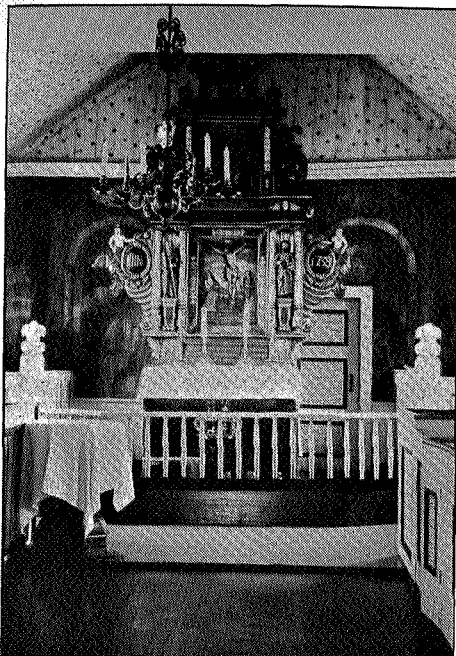

Tydal kirke.

nu enn hovedbygningen «Storaunstuggu». Tunet er forlatt. Senere tids husbygninger er opført utenom dette. Stuen tilhører nu Tydal kommune og brukes som kirkestue, samt gir plass for et påbegynt bygdemuseum. Ved at den en blitt kommunal eiendom får man håpe den i fremtiden blir vedlikeholdt og bevart som minnesmerke om de gamle Aunefolkene. Stuen er opført som «lågstuggu» 1666. Som lågstuggu stod den i 116 år. I 1782 blev den påbygget en etasje til.

Aune som kirkested har frem gjennom tidene vært samlingssted for dalen folk såvel i yrke som helg. Det var ikke bare den geistlige øvrighet som satte bygdefolket stevne her, men også den verslige øvrighet holdt til på Aune, når den hadde noe å gjøre med «almuen».

Som man skjønner har det her foregått mange ting gjennom tidene. Dalens kulturelle og materielle liv har herfra fått sin form. Her er blitt truffet avgjørelser som har vært av stor betydning for den hele bygd og for det enkelte individ. Bygdestyret i sin gamle form satt her og tok sine bestemmelser om skolestell og fattigstell. Rettsavgjørelser fant ofte sted her; strid

Interior fra Tydal kirke.

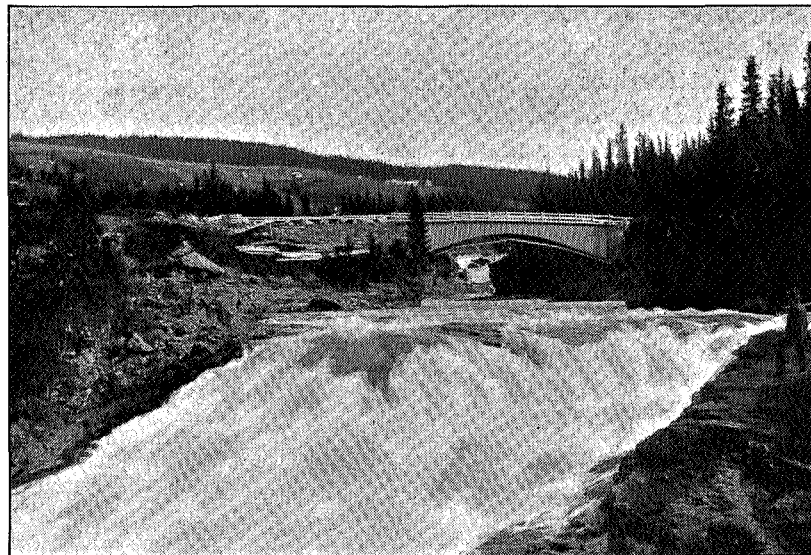
blev bilagt og fred sluttet. Blandt annet er det også avsagt en dødsdom. Soldat Anders Henningsen Stuedal stod i 1740-årene en gang tiltalt ved krigsrett for ikke å ha møtt frem til militære øvelser og militære mønstringer. Anders var forsvunnen, var rømt over til Sverige i 1742, og ingen hadde kjennskap til, hvor han ferdedes. Men selv om «forbryteren» var borte, så måtte retten gå sin gang. Han blev dømt til galgen; men da man ikke nådde personen og fikk ham satt i galgen, nøiedes man med å overgi hans navn til denne for på denne måte å ut-

slette ham av de levendes tall; dommen blev stadfestet på Hirschholm slott den 14. august 1744. Denne Anders Henningsen Stuedal er senere bruker av Kirkvoll, hvorfra hans kone var.

Kirken på Aune — bygget i årene 1690—96 — er en loftverks tømmerkirke. Den var opprinnelig bygget i den såkalte Y-form, og i den form stod den til i årene 1832—36, da en større utvidelse blev fremmet etter plan utarbeidet av den velkjente klokker L. L. Forsæth, Klæbu. Det eneste bilde man har av kirken i dens opprinnelige form finnes i Gerh. Schönings reisebeskrivelse av 1774.

De som ønsker å se et vakkert, verdig og gjennom stemningsfullt kirkehus, bør gjøre en avstikker innom Tydal kirke.

Utenfor Aune trenger dalen sig sammen igjen, og man har her en halv mils skogstrekning å passere før man når Græsli — i eldre tid skrevet «Grislid».

Nea i Tydalen.

Græsli er et meget gammelt bosted. I de eldste tilgjengelige skrifter finnes «Grislid» nevnt. Græsli ligger i en helling mot syd med utsikt mot Hylling- og Bukhammeren på den andre siden av dalen. Det eldste gårdsnavn man her kjenner er Enersgården. Ingen av bostedene bærer nu det navn, men etter all sannsynlighet er det den nuværende velkjente «Per-Hansagården» som fra gammelt var Enersgården. Tradisjonen beretter at på Græsli blev etter sortedøden bare en mann tilbake. Han førte de døde ned i en myr nedenfor Græsligårdene, hvor han begrov dem. Stedet kalles ennu «Sussengmyren» (Sutt-sengmyren), Sottesengen. En del blev også begravet i «Korsmyren», hvor det lang tid bakefter stod et kors.

Mannen som overlevet sotten het Øistein, og han giftet sig senere med en Orkdalsjente, — sies det.

Det største myntfunn som noen sinne er gjort her til lands, fantes på Græsli 1878, — hele 2200 mynter. Og disse mynter tror man skal være lagt ned og gjemt omkring år 1070.

Noe utenfor Græsli og på andre — søndre — side av elven har

man den nederste bebyggelse i Tydal — Hilmo. Hilmo var langt frem gjennom tiden bare ett bosted, nu er det flere.

Som det forståes strekker bebyggelsen i Tydal sig langs elvedalen — i større og mindre grenner. Fra Hilmo til Stugudal er ca. 40 km. Hertil har man nu en beboer ved Langensjøen syd for Stugudal, — og like under Sylene Nedalen gård, Trondhjems turistforenings eiendom. Gjennem hele dalføret er nu god bilvei.

Egen kommune blev Tydal i 1901. Tidligere var bygden sogn under Selbu med eget skole- og fattigvesen.

Tydal har nu i flere hundre år vært en utpreget fedriftsbygd. Allerede under kvegskattens utskrivning i 1657 fantes ganske store besetninger. Bygdens 21 bosteder hadde således tilsammen 286 storfe, 237 småfe og 31 hester.

Ved reformatsen i 1589 hadde Tydal 10 bønder, for hvem der blev ordnet 4 gudstjenester årlig, en ordning som bestod til 1887, da det blev 12.

Bostedenes antall har frem gjennom tidene øket jevnt, så man nu har mellom 130 og 140. Folkemengden var ved siste folketelling 808, — et tall som har stått så å si uforandret siden 1865.

Turisttrafikken innen Tydal begynte omkring 1880. Og den person som i første rekke har fortjenesten av å ha henledet de reisendes oppmerksomhet på Tydal er den velkjente friluftsmann direktør Carl Schulz. Glad i naturen og fjellet, og som den der på sin fot har gått rundt om i hele Norges land, blev han tidlig oppmerksom på den vakre og storslåtte natur Tydal bød på, — og gjorde også andre kjent hermed.

Her er gitt noen spredte bemerkninger om Tydal i fortiden. De fleste lesere har sannsynlig litt kjennskap til Tydal i nutiden.

SELBU

AV P. BIRCH

Nogen av de vakreste Bygder i Trøndelagens Grendsetrakter er Neadalen. — Dalen har faat sit Navn efter Elven, som ut-springer paa Helagstøten langt inde i Sverige, trenger sig gjennom Kjølen, mellom Sylene og Skarsfjeldene, passerer saa Tydalen, hvor den forener sig med Elven Tya og fortsætter sit Løp gjennom Selbu ned i Selbusjøen. — Det er først fra Elvens utfløp av Selbusjøen og ned til Trondhjem, at den forandrer Navn til Nidelven.

Neadalen laa i lange Tider nær sagt omgitt av Jernbaner og dog med saa liten Nytte derav. — Man hadde Rørosbanen i Syd og Vest og Merakerbanen i Nord, mens Selbu laa som en indeklemmt Pose derimellem med daarlige Veiforbindelser over store Høidedrag. I den sidste Menneskealder er dog denne Uttestængt-het helt forandret. Nu suser Bilerne efter gode Veier gjennom hele Neadalen og man har faste Bilruter både fra Hell og Hommelvik samt fra Brøttem direkte ind til Trondhjem. — Desuten gaar et statsunderstøttet Dampskib paa Selbusjøen, og spesielt i Godveir er Ruten om Brøttem den Linje, som ligger bedst an for Turisttrafikken. Man faar der et ganske fyldigt Indtryk av Selbus vakre og vekslende Natur, likesom man et Stykke ut i Sjøen har et storartet Panorama av Fjeldkjæden i Øst.

Veien over Strandfjeldet fra Hommelvik til Selbustranden byr ogsaa paa mange vakre Scenerier, mens dette desværre er mindre Tilfælde med Hovedfærdselslinjen fra Hell med Statsbilruten, idet denne for en stor Del gaar gjennom en dyp og dyster Skogdal. I Stygveir og spesielt Vinterdags er imidlertid Stats-